

10. Макаренко Н.В. Теоретические основы и методики профессионального психофизиологического отбора военных специалистов / Н.В.Макаренко. – К.: Сент-Жак, 1996. – С. 52-120.
11. Мацейко І.І. Стан психофізіологічних функцій та успішність навчання учнів середнього шкільного віку і їх зв'язок з властивостями основних нервових процесів: Автореф. дис... канд. біол. наук: : 03.00.13 / І.І.Мацейко; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2003. – 24 с.
12. Небылицин В.Д. Основные свойства нервной системы человека как нейрофизиологическая основа индивидуальности / В.Д.Небылицин // Естественнонаучные основы психологии. – М.: Педагогика, 1978. – С. 295-336.
13. Теплов Б.М. Психофизиология индивидуальных различий / Б.М.Теплов. – М.: Педагогика, 1985. – С. 28 – 134.
14. Юхименко Л. І. Психофізіологічні функції людей зрілого віку: дис... канд. біол. наук: 03.00.13 / Л.І.Юхименко; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 20 с.

The main approaches to the study of nervous processes properties, proposed by I. Pavlov and his followers, are reviewed. The brief review of the researches of the nervous processes basic properties, conducted by the members of the M. Makarenko's scientific school, is presented in this paper. This summary covers the features of the formation of nervous processes strength and mobility at different stages of ontogenesis.

Keywords: properties of nervous processes, ontogenetic features.

Отримано: 7.02.2012 р.

УДК 159.923.5

Т.Ю. Бубряк

Динаміка розвитку професійної самоідентичності майбутніх психологів

У статті представлено теоретичне та емпіричне дослідження професійної самоідентичності. Проаналізовано вплив значимості професії на формування професійної самоідентичності. В основу емпіричного дослідження була покладена чотириступатусна модель самоідентичності. На підставі результатів емпіричного дослідження виокремлено основні

фактори привабливості професії для студентів різних курсів спеціальності “Практична психологія”. Досліджено типи професійної ідентичності. Результати емпіричного дослідження свідчать про позитивну тенденцію розвитку професійної самоідентичності, що представлено в динаміці якісних змін базових компонентів формування професійної ідентичності. Спостерігається позитивний ступеневий ріст професійних типів ідентичностей, що загалом відповідає онтогенетичним етапам розвитку самоідентифікації студентів.

Ключові слова: професійна самоідентичність, досягнута самоідентичність, мораторій, передчасна самоідентичність, дифузна самоідентичність.

В статті представлено теоретичне і емпіричне дослідження професійної самоідентичності. Проаналізовано вплив значимості професії на формування професійної самоідентичності. В основу емпіричного дослідження була покладена чотирьохстатусна модель самоідентичності. На основі результатів емпіричного дослідження виділені основні фактори привабливості професії для студентів різних курсів, спеціальності “Практична психологія”. Досліджено типи професійної ідентичності. Результати емпіричного дослідження свідчать про позитивну тенденцію розвитку професійної самоідентичності, що представлено в динаміці якісних змін базових компонентів формування професійної ідентичності. Наблюдается позитивний ступеневий ріст професійних типів ідентичності, що в цілому відповідає онтогенетичним етапам розвитку самоідентифікації студентів.

Ключевые слова: професійна самоідентичність, досягнута самоідентичність, мораторій, преждевременная самоідентичність, дифузная самоідентичність.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що в теперішній час в теорії і практиці професійного розвитку все більше відчувається необхідність нового осмислення сутності і сенсу праці психологів, відповідно і змінюються вимоги до підготовки майбутніх психологів, до специфіки їхньої професійної спрямованості. Все більше на перший план висувуються проблеми, пов'язані зі становленням професійної самоідентичності, адже ключовою кваліфікаційною характеристикою психолога є рівень сформованості професійної самоідентичності.

Теоретико-методологічну основу нашого дослідження склали роботи з вивчення проблематики: професійного становлення особистості практичного психолога Г.С.Абрамова, С.Д.Максименко, В.Г.Панок, Т.М.Титаренко, Н.В.Чепелева, С.І.Яковенко; проблеми професійної самоідентичності К.А.Альбуханової-

Славської, Л.С.Виготського, Дж.Марсія, Е.Х.Еріксона, Л.Б.Шнейдер; професіоналізму та професійного самовизначення О.Ф.Бондаренко, М.Р.Гінзбурга, Е.О.Клімова, А.К.Маркової, Н.В.Самоукіної; вузівської підготовки психологів-практиків Е.А.Клімовим, О.В.Лук'янова, О.Ф.Петренко, М.С.Пряжникова, Е.С.Романової.

Мета дослідження полягає в емпіричному дослідженні основних тенденцій професійної самоідентичності майбутніх психологів.

Для вирішення поставленої мети нами було проведено: аналіз і узагальнення психологічної літератури з проблем дослідження; діагностика ставлення до професії (В.О.Ядов); методика вивчення професійної ідентичності (Л.Б.Шнейдер).

Основний зміст. Аналіз психологічної літератури свідчить, що проблема професійної самоідентичності не є новою, але залишається актуальною навіть після тривалого та детального її вивчення такими дослідниками, як М.І.Абдулаєва, К.А.Альбуханова-Славська, Л.С.Виготський, Дж.Марсія, Е.Х.Еріксона, В.Д.Москаленко, Т.Г.Стефаненко, Т.М.Титаренко, З.Ш.Фрейд. Вагомий внесок у дослідження проблеми професійної самоідентичності внесла Л.Б.Шнейдер. Розглядаючи підходи зарубіжних та вітчизняних вчених, можна зауважити, що більшість учених схильна виділяти структуру, генезис, компоненти, рівні та умови становлення і розвитку професійної самоідентичності [1; 4].

Низка авторів по-різному розглядають структуру професійної ідентичності. Так А.Г.Грецов виділяє наступні статуси професійної самоідентичності: невизначена професійна самоідентичність; нав'язана професійна самоідентичність; мораторій (криза вибору); сформована професійна самоідентичність. Л.Б.Шнейдер професійну самоідентичність розглядає як психологічну категорію, яка відноситься до усвідомлення своєї приналежності до певної професії чи певного професійного співтовариства і пропонує наступні рівні розвитку професійної самоідентичності: усвідомлення професійних цілей; засвоєння основних знань і вимог професії до людини; практична реалізація обраних професійних цілей; вільне виконання професійної діяльності. М.С.Пряжников також виділяє рівні професійної самоідентичності: агресивне неприйняття даної діяльності; прагнення уникнути дану діяльність; виконання даної діяльності за взірцем, за шаблоном, за інструкцією; прагнення вдосконалити окремі елементи виконуваної діяльності, зробити щось по-своєму; прагнення збагатити, удосконалити виконувану діяльність в цілому, пов'язане з наявністю особливих смислів, іноді відразу і незрозумілих для оточуючих. К.О.Клімова вказує на

наступні фази професійної самоідентифікації: оптація; адаптація; майстерність; фаза авторитету.

В працях Дж.Марсія прослідковується чотири статуси самоідентичності: досягнута самоідентичність, якою володіє людина, що пройшла період кризи і сформувала певну сукупність особистісно значущих для неї цілей, цінностей і переконань; мораторій – цей статус характерний для осіб, що знаходяться в стані кризи самоідентичності і які намагаються вирішити її, для чого вони постійно шукають корисну інформацію; передчасна самоідентичність – притаманна людині, яка не переживала кризи самоідентичності, але володіє своїми цілями, цінностями і переконаннями; дифузна самоідентичність – особи з таким статусом не мають міцних цілей, цінностей і переконань і не намагаються сформувати їх.

М.С.Пряжников у своїх роботах, вивчаючи професійну самоідентичність, вказує на те, що мова може йти про співвіднесення себе з представниками конкретної професії або про співвіднесення себе з соціально-професійною групою. У цьому ж ключі розглядає професійну самоідентичність О.Кір'янова, як стійке узгодження індивідуальних ознак, умов і змісту професії, які забезпечують досягнення відповідного рівня професіоналізму та обумовлюють подальше професійне зростання. У її дослідженні професійна самоідентичність має інтегральний характер і постає багатокомпонентною структурою, здатною створити основу для адаптації фахівця у професійному середовищі. І.І.Родічкіна вважає, що поняття “професійна ідентичність” у повному розумінні слова може стосуватися лише тієї категорії людей, для яких провідною основою ідентифікації є професійна праця [1].

Узагальнюючи, відмітимо, що більшість науковців зазначають, що професійна самоідентичність має неоднакове значення різних професій, але підкреслюють, що професійна ідентичність розвивається в ході навчання і саме професійна освіта є одним із витоків її формування. Так, О.П.Єрмолаєва вважає, що професії репродуктивного типу, концептуальною основою яких є зрозумілий і загальний для усіх стандарт, а для виконання професійних функцій необхідний лише мінімальний набір однозначних відомостей, не потребують наявності у виконавця професійної ідентичності, оскільки оцінка їх придатності до діяльності полягає у простому співвіднесенні результатів з нормативами. Отже, значення професійної самоідентичності зростає в структурі особистості професіонала зі збільшенням продуктивного, творчого начала в професійній діяльності та ролі особистісних факторів у ефективності її виконання. О.А. Белобрикіна

та Ю.В.Власова, розглядаючи професійну самоідентичність, підкреслюють важливість дослідження тих професій, специфіка яких полягає у відсутності єдиного результату і чітко визначених критеріїв професійної успішності. Г.В.Гарбузова виділяє три основні етапи формування у студентів професійної ідентичності: перший етап (1-й курс) – адаптаційний; другий етап (2–3 курси) – стабілізаційний; третій етап (4–5 курси) – уточнювальний [4].

Поняття “професія” та “професійна самоідентичність” тісно пов’язані між собою. Для професійної самоідентичності важливу роль відіграє образ професії, або уявлення про неї. В.Д. Брагіна під поняттям щодо професії розуміє сукупність знань суб’єкта про аспекти, що відображають соціально-економічну, виробничо-технічну, виробничо-педагогічну та соціально-психологічну сторони професії. Образ професії задає змістовну характеристику для формування професійної самоідентичності, забезпечуючи основу професійної діяльності, залишаючи можливість для різних варіантів самореалізації у середині професії.

Формування професійної самоідентичності в межах професії можливо при виконанні таких умов: прецедентної, унтердиктивної, юстиціальної. Вчені зазначають, що реалізація зазначених умов сприяє формуванню професійної самоідентичності саме в процесі підготовки. Сьогодні умови життя висувають високі вимоги до підготовки студентів-психологів. Тому, зміст навчання має передбачати формування професійної самоідентичності майбутнього психолога, оскільки особистість психолога виступає в даній професії на перший план і є інструментом роботи. Адже професія психолога висуває певні вимоги до індивідуальних характеристик особистості, він повинен здійснювати значну внутрішню роботу з аналізу власних ресурсів та їх відповідності до вимог професії. Процес становлення професійної самоідентичності повинен відбуватися під час навчання у ВНЗ [4].

У нашому дослідженні взяли участь студенти Мукачівського державного університету, студенти-психологи 1,3 і 5 курсів. Для виявлення процесу становлення професійної самоідентичності студентів-психологів ми вважали доцільним запропонувати проведення тестування за допомогою наступних методик:

- діагностика ставлення до професії (В.О.Ядов);
- методика вивчення професійної ідентичності (МВПІ) (Л.Б.Шнейдер).

Для проведення дослідження була використана адаптована версія методики “Діагностика ставлення до професії” В.О.Ядова.

Результати емпіричного дослідження представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

**Абсолютні показники коефіцієнтів значимості факторів
привабливості професії студентів спеціальності
“Практична психологія”**

Фактори привабливості професії:	Коефіцієнти значимості		
	1 курсу	3 курсу	5 курсу
1 фактор – професія одна з найважливіших у суспільстві	0,8	1	1
2 фактор – робота з людьми	0,9	1	0,7
3 фактор – робота вимагає постійної творчості	0,7	0,5	0,6
4 фактор – робота не викликає перевтоми	0,8	0,8	0,6
5 фактор – велика зарплата;	0,6	0,8	0,9
6 фактор – можливість самовдосконалення	0,9	0,7	1
7 фактор – робота відповідає моїм здібностям	1	0,8	0,6
8 фактор – робота відповідає моему характеру	0,9	0,9	0,8
9 фактор – невеликий робочий день	1	0,6	0,6
10 фактор – відсутність частого контакту з людьми	0,8	0,6	0,3
11 фактор – можливість досягти соціального визнання, поваги	0,7	0,9	0,6

Для більш ґрунтовного аналізу отриманих результатів використаємо їх наочне зображення у вигляді графіка (рис. 1.).

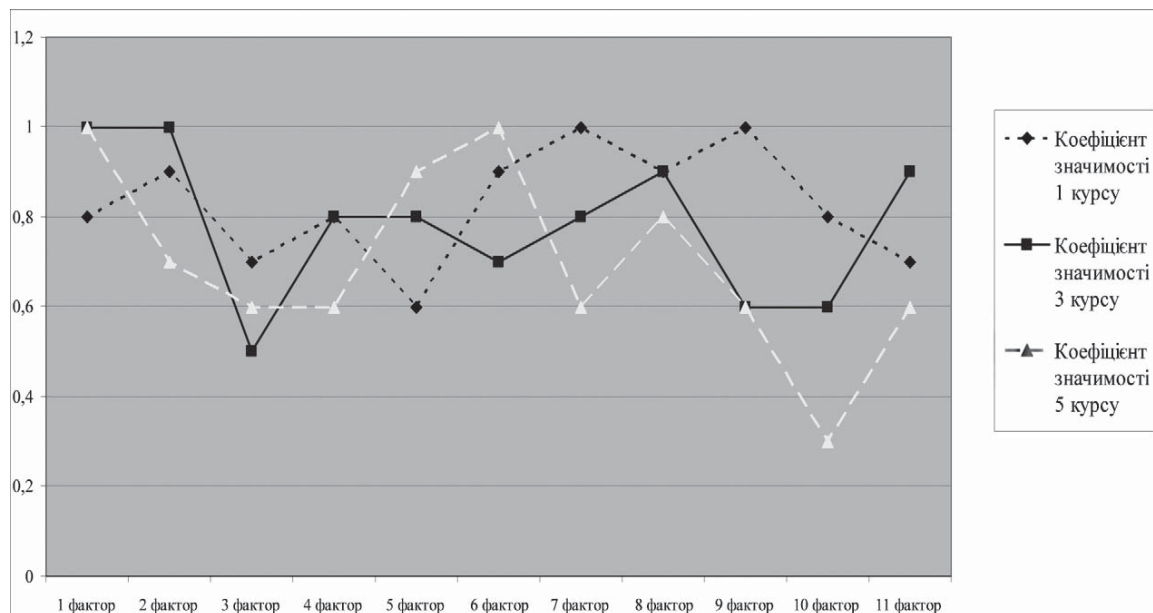

Рис.1. Коефіцієнти значимості факторів привабливості професії студентів спеціальності “Практична психологія”

Тому в нашому дослідженні свою увагу ми зосереджуємо на усереднених показниках на виборці 60 студентів-психологів, враховуючи, на якому курсі вони навчаються. Аналізуючи отримані

результати, бачимо, що коефіцієнти значимості факторів привабливості професії для респондентів знаходяться в межах середнього рівня ($KZ=0,6$). Проте, слід зазначити, що у студентів різних курсів інтегральний показник факторів привабливості професії відрізняється. У даному дослідженні нас цікавила не лише загальна концептуальна тенденція сприйняття майбутніми психологами своєї професії, але і її динамічність. Розглядаючи найбільш загальну тенденцію для студентів першого курсу, отримані результати виглядають наступним чином: найвищий коефіцієнт значимості отримали фактори: “7 – робота відповідає моїм здібностям” ($KZ=1$) та “9 – невеликий робочий день” ($KZ=1$). Передусім це можна пов’язати з поверхневостю професійних уявлень першокурсників стовоно майбутньої професії. Однак позитивною відмінністю високого коефіцієнта значимості фактора “7 – робота відповідає моїм здібностям” є найменший коефіцієнт значимості на даній вибірці такого фактора, як “5 – велика зарплата” ($KZ=0,6$). Якщо ж в основі професійної діяльності лежить прагнення до задоволення матеріальних благ, то в даному випадку прийнято говорити про зовнішню мотивацію.

Для студентів третього курсу притаманні наступні результати: найвищого значення набувають фактори: “1 – професія одна з найважливіших у суспільстві” ($KZ=1$) та “2 – робота з людьми” ($KZ=1$); найнижчого значення отримав фактор “3 – робота вимагає постійної творчості” ($KZ=5$). Отримані результати можна інтерпретувати таким чином: за роки професійної підготовки рівень самопізнання частини респондентів зростає, усвідомлення своєї майбутньої роботи стають більш глибокими. В першу чергу, студенти розуміють складність роботи з людьми. Як відомо, взаємодія людини з людиною, вимагає неординарного підходу до розв’язання професійних завдань, тому саме це не тільки хвилює, але і “лякає” майбутніх психологів. Отже, і вимоги до себе зі сторони майбутніх психологів стають вищими, тому, як наслідок, виникає глибоке самосприйняття себе в професії в аспекті постійних змін та творчих удосконалень.

Щодо п’ятого курсу та їх відношення до професії, то можна стверджувати, що найбільш впливовими є такі фактори, як – “1 – професія – одна з найважливіших у суспільстві” ($KZ=1$) та “6 – можливість самовдосконалення” ($KZ=1$), а також на даному курсі простежується спад коефіцієнта значимості фактора “10 – відсутність частого контакту з людьми” ($KZ=0,3$). Також слід відмітити, що для багатьох студентів п’ятого курсу цілий ряд складових професійної діяльності практичного психолога ще не став належним чином компонентом сформованої професійної самоідентич-

ності. Для випускників психологів робота у системі “людина-людина” уже не є такою лякаючою, як для студентів першого та п’ятого курсів. Тобто випускники стають реалістичніші в оцінці своїх можливостей. Позитивним є те, що студенти п’ятого курсу усвідомлюють значимість фактора “6 – можливість самовдосконалення”. Адаже це свідчить про те, що випускники усвідомлюють важливість обраної професії і готові працювати, над собою для вдосконалення своєї професійної самоідентичності.

Узагальнюючи отримані результати, відмітимо, що цінним є те, що для студентів-психологів постійним значимим фактором є фактор – “1- професія одна з найважливіших у суспільстві”. Даний факт може бути протрактовано не тільки як свідчення про правильний вибір студентами власної професії, але й певний фактор збереження пізнавального інтересу щодо обраного фаху. Це дає право надіятись на те, що випускники працюватимуть згідно здобутої спеціальності. Слід звернути увагу на фактори, які набрали показники низької значимості у студентів-психологів різних курсів (ПП-1 – “10 – відсутність частого контакту з людьми”, ПП-3 “3 – робота вимагає постійної творчості”, ПП-5 – “10 – відсутність частого контакту з людьми”). Все це може характеризувати динаміку змін значимості факторів на різних етапах навчання у вузі.

Для більш ретельного аналізу використаємо результати за “Методикою вивчення професійної ідентичності” (Л.Б.Шнейдер), яка спрямована на визначення статусу професійної ідентичності і дозволяє виявити, який тип ідентичності є домінантним в кожній досліджуваній групі, і як він змінюється впродовж навчання у вузі.

Аналізуючи отримані показники за результатами даної методики, можна відмітити наступне: студенти першого курсу – “передчасна ідентичність” (13,3%), “дифузна ідентичність” (40%), “мораторій ідентичностей” (13,3%), “досягнута позитивна ідентичність” (13,3%), “псевдопозитивна ідентичність” (13,3%); студенти третього курсу – “дифузна ідентичність” (20%), “мораторій ідентичностей” (46,6%), “досягнута позитивна ідентичність” (13,3%), “псевдопозитивна ідентичність” (20%); студенти п’ятого курсу – “передчасна ідентичність” (7,3%), “дифузна ідентичність” (26,6%), “мораторій ідентичностей” (13,3%), “досягнута позитивна ідентичність” (32,7%), “псевдопозитивна ідентичність” (20%).

Для кращого уявлення дані представлено на рисунку 2.

Кожна з ідентичностей має свої особливості. Оскільки найбільш вираженими в кожній з досліджуваних груп є різні ідентичності, можна зробити певний аналіз. Перший курс володіє типом “дифузна ідентичність” (40%) – такий стан ідентичності характерний для

людей, які не мають конкретних, усталених цілей, цінностей і переконань і які не намагаються їх активно сформулювати. Вони ніколи не перебували в стані кризи ідентичності. Притаманна ідентичність є цілком адекватною для першого курсу, так як студенти лише починають знайомитися з обраною професією, вони ще не усвідомлюють своєї професійної ідентичності в повній мірі.

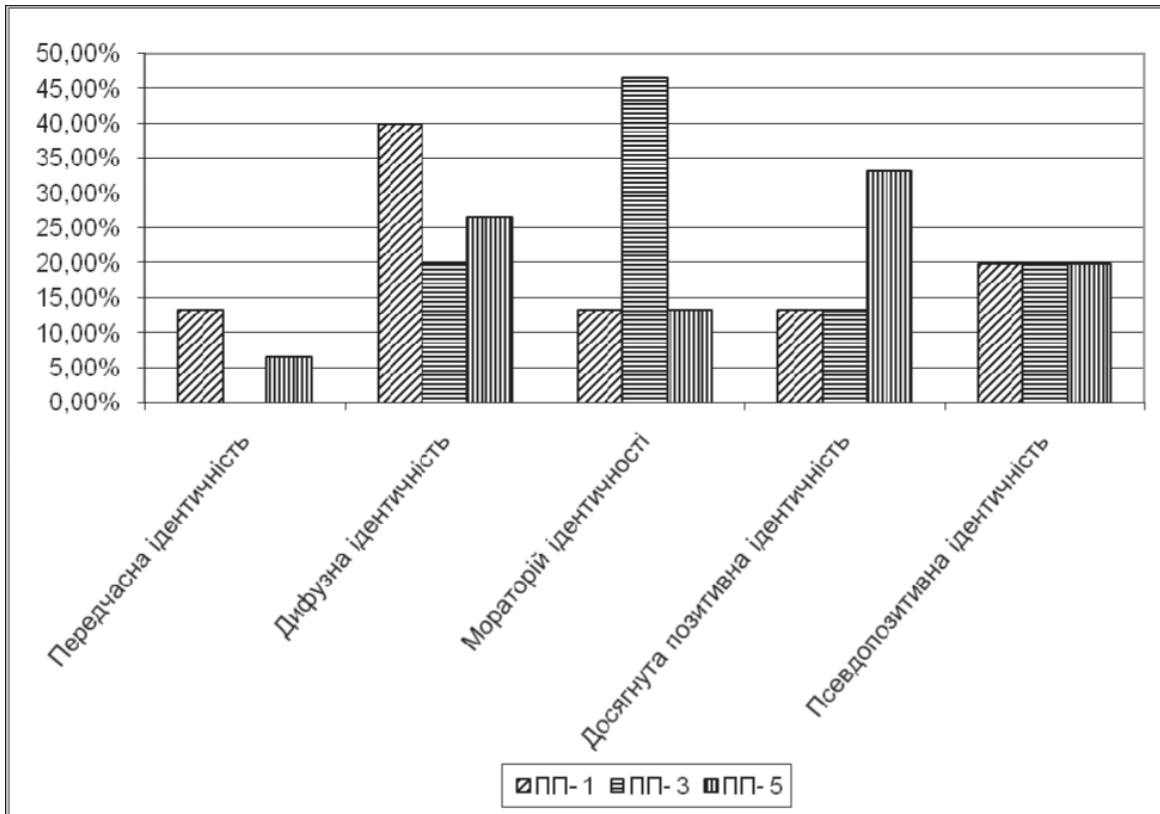

Рис 2. Середні показники типів професійної ідентичності студентів спеціальності “Практична психологія”

Для третього курсу притаманний тип “мораторій ідентичності” (46,6%) – цей термін Дж.Марсія використовує по відношенню до людини, що знаходиться в стані кризи ідентичності і активно намагається вирішити її, пробуючи різні варіанти. Він також свідчить про те, що студенти третього курсу замислюються над тим, чи правильно вони обрали професію, тобто має місце перша професійна криза. Студенти, які перебувають у такому стані, розуміють важливість подальшого професійного навчання, вони постійно перебувають в стані пошуку інформації, корисної для розв’язання кризи. Це може свідчити про те, що третій курс є серединою навчання у вузі, члени групи перебувають, так би мовити, на середині становлення професійної самоідентичності. Те, що такі результати отримані саме на вибірці третього курсу, підкреслюють загальні тенденції щодо професійного навчання.

Щодо групи студентів – психологів п'ятого курсу, слід відмітити, що вони володіють типом “досягнута позитивна ідентичність”. За теоретичними дослідженнями цим статусом володіє людина, яка пройшла період кризи і самодослідження, і сформувала певну сукупність значимих для неї цілей, цінностей і переконань. Така людина знає, хто вона і чого хоче, і, відповідно, структурує своє життя. До своїх цілей, цінностей і переконань така людина відноситься як до особистісно значущих, що забезпечує їй почуття спрямованості і свідомості життя. Це зрозуміло, адже студенти п'ятого курсу є вже майже психологами, які мають повністю сформовану професійну самоідентичність.

Отже, можна стверджувати, що досліджуваним притаманні типи ідентичностей (ПП-1 – “дифузна ідентичність”, ПП-3 – “мораторій ідентичності”, ПП-5 – “досягнута позитивна ідентичність”), які відповідають їх віковому періоду, або періоду навчання у вузі, що свідчить про їхню адекватність.

Список використаних джерел

1. Абдуллаева М.М. Профессиональная идентичность личности: психосемантический подход / М. М. Абдуллаева // Психол. журнал. 2004. – Т. 25, № 2. – С. 86-95.
2. Гарбузова Г. В. Эмпирические критерии формирования профессиональной идентичности студентов / Г. В. Гарбузова // Управление общественными и экономическими системами. – 2007. – № 1. – С. 3–14.
3. Ермолаева Е.П. Профессиональная идентичность и маргинализм: концепция и реальность (статья первая) // Психологический журнал. – Том 22. – 2001. – №4. – С.51-59.
4. Шнейдер Л.Б. Личностная, гендерная и профессиональная идентичность: теория и методы диагностики. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2007. – 128 с.
5. Ядов В.А. Социальные и социально-психологические механизмы формирования социальной идентичности // Психология самосознания: Хрестоматия. – Самара: БАХРАХ-М, 2000. – С. 589-601.

Theoretical and empiric research of professional self-identity is presented in the article. The influence of the meaningfulness of profession on the formation of professional self-identity is analyzed. The four-level model of self-identity was fixed as the basis of empiric research. On the basis of results of empiric research there were distinguished the basis factors of attractiveness for students of different courses, speciality – “Practical psychology”. The types of professional identity are investigated. The results

of empiric research testify about the positive progress of professional self-identity trend, which is presented on the dynamics of quality changes of base components of the professional identity's forming. There is a positive degree growth of professional types of identities, that answers the ontogenetic stages of students' self-definition development on the whole.

Keywords: professional self-identity, "attained self-identity", "moratorium", "premature self-identity", "diffuse self-identity".

Отримано: 4.02.2012 р.

УДК: 159.923.35

Є.С.Вакареєв

КОГНІТИВНО-СТИЛЬОВІ ДЕТЕРМІНАНТИ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ ЛЮДИНИ

У статті розглянуто структурно-функціональні взаємозв'язки між параметрами креативності особистості та когнітивними стилями. Емпірично доведено, що когнітивні стилі обумовлюють прояв креативності особистості: параметри дивергентного мислення залежать від виразності гнучкості пізнавального контролю, широкого діапазону еквівалентності та імпульсивності.

Ключові слова: когнітивний стиль, творче мислення, імпульсивність, рефлексивність, діапазон еквівалентності, гнучкість, ригідність.

В статье рассмотрены структурно-функциональные взаимосвязи между параметрами креативности личности и когнитивными стилями. Эмпирически доказано, что когнитивные стили обуславливают проявление креативности личности: параметры дивергентного мышления зависят от выраженности гибкости познавательного контроля, широкого диапазона эквивалентности и импульсивности.

Ключевые слова: когнитивный стиль, творческое мышление, импульсивность, рефлексивность, диапазон эквивалентности, гибкость, ригидность.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Раннє виявлення обдарованих і талановитих учнів та студентів ставить нові завдання вдосконалення системи освіти. Не дивлячись на велику кількість дискусійних проблем, теорія і реальна практика навчання багаторазово довели наявність не лише індивідуальних відмінностей в успішності навчання, але і відмінностей в творчих можливостях, що становлять творчий потенціал людини.